

foizni tashkil etdi, bu bitiruvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomaga ma'lumotlari bilan tasdiqlanadi.

**Muhokama.** Tadqiqotimiz natijalarini muhokama qilish olingan topilmalarni tahlil qilish, ularni mavjud nazariyalar va amaliyotlar kontekstida talqin qilish, shuningdek, kelajakdagi harakatlar va tadqiqotlar uchun ehtimoliy oqibatlar haqida fikr yuritishga qaratilgan. Ish beruvchilarning 65 foizi malakali mutaxassislar tanqisligini his qilishini ko'rsatgan mehnat bozorining aniqlangan ehtiyojlari bizning yangi o'quv modelimizning dolzarbligini ta'kidlaydi. Ishlab chiqilgan dasturning joriy etilishi bitiruvchilarning raqobatbardoshligi va yo'l qurilishi sohasidagi amaliy muammolarni hal qilishga tayyorgarligini oshirish imkonini berishi kutilmoqda. Biroq tadqiqotimizning cheklovlarini ham e'tirof etish lozim. Birinchidan, sotsiologik so'rov uchun tanlov mamlakatning barcha hududlarini qamrab olmagan, bu esa natijalarni umumlashtirishni cheklashi mumkin. Ikkinchidan, yangi dastur samaradorligini baholash o'tkazilgan vaqt oralig'i uning bitiruvchilarning uzoq muddatli karyera istiqbollariga ta'sirini baholash uchun yetarli darajada uzoq bo'lmagan. Yangi ta'lim modelini joriy etishning uzoq muddatli ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan keyingi tadqiqotlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, yo'l qurilishi sohasida o'z karyerasini tanlashga ongliroq yondashishga yordam beradigan talabalar uchun kasbga yo'naltirish dasturlarini ishlab chiqish tavsiya etiladi. Bizning topilmalarimizga asoslanib, o'qituvchilar uchun zamonaviy texnologiyalar va ish usullari haqidagi bilimlarini yangilashlari uchun qo'shimcha

kurslar va seminarlar ishlab chiqish kerak, bu esa o'z navbatida ta'lim sifatini oshiradi. Bundan tashqari, o'quv rejalarini ishlab chiqish jarayoniga soha vakillarini jalb etish dasturlarning dolzarbligi va amaliy yo'naltirilganligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shunday qilib, ushbu tadqiqot yo'l qurilishi sohasidagi ta'lim standartlari va dasturlarini qayta ko'rib chiqishning dolzarbligini tasdiqlaydi, bu esa, o'z navbatida, zamonaviy bozor tahdidlariga muvaffaqiyatli javob bera oladigan malakali mutaxassislarni tayyorlashga yordam berishi kerak.

**Xulosa.** Olib borilgan tadqiqotlar natijasida yo'l qurilishi sohasida mutaxassislar tayyorlash muammosining ahamiyati va dolzarbligini ta'kidlovchi muhim xulosalar olindi. Biz bugungi ta'lim dasturlari zamonaviy mehnat bozori talablariga javob bermasligini aniqladik. Amaliy ko'nikmalarga zarar yetkazgan holda nazariy bilimlarga tayanish bitiruvchilarning raqobatbardoshligini sezilarli darajada pasaytiradi. Zamonaviy texnologiyalar va barqaror rivojlanishga yo'naltirilgan kurslarni qo'shib, o'quv rejalariga o'zgartirishlar kiritish tavsiya etiladi. Soha vakillari bilan hamkorlik haqiqiy ehtiyojlar va tendensiyalarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ta'lim standartlariga taklif etilgan o'zgartirishlar samaradorligini uzoq muddatli baholashga qaratilgan keyingi tadqiqotlar zarur. Shuningdek, amaliy stajirovkalar va kasbga yo'naltirish dasturlarining talabalarning martaba yo'llariga ta'sirini ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Yo'l qurilishi sohasida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash infratuzilmani barqaror rivojlantirishda asosiy omil hisoblanadi.

#### Adabiyotlar

1. Иванов И.И. Основы дорожного строительства. –Москва: «Стройинформ», 2020. –С. 320.
2. Кузнецова А.А. Подготовка специалистов в области инфраструктуры: проблемы и решения. // Вестник образования. 2022. –Т.: 35, № 4. –С. 45-58.
3. Смит Дж., Браун Л. Инновации в гражданском строительстве: практики устойчивого развития. –Лондон: Академическая издательство, 2022. –С. 280.

**REZYUME.** Maqolada bo'lajak yo'l muhandislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan dasturiy ta'minotni takomillashtirish modeli keltirilgan. Texnologiyalarning jadal rivojlanishi va ta'lim dasturlariga qo'yiladigan talablarning o'zgaruvchanligi sharoitida yo'l qurilishi va boshqaruvi sohasidagi mutaxassislarning yuqori malakasini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

**РЕЗЮМЕ.** В статье представлена модель совершенствования программного обеспечения, направленная на развитие профессиональных компетенций будущих инженеров-дорожников. В условиях стремительного развития технологий и изменения требований к образовательным программам важно обеспечить высокую квалификацию специалистов в области дорожного строительства и управления.

**SUMMARY.** The article presents a software improvement model aimed at developing professional competencies of future road engineers. In the conditions of the rapid development of technologies and changing requirements for educational programs, it is important to ensure the high qualification of specialists in the field of road construction and management.

### BOZOR MUNOSABATLARI SHAROITIDA TALABALARNI IQTISODIY IJTIMOYILASHTIRISHNING MOHIYATI

**E.T.Tolepov** – *assistent o'qituvchi*

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti*

**Tayanch so'zlar:** bozor iqtisodiyoti, iqtisodiy munosabatlar, ijtimoiylashuv, iqtisodiy ijtimoiylashuv, talabalar, talabalarning iqtisodiy ijtimoiylashuvi.

**Ключевые слова:** рыночная экономика, экономические отношения, социализация, экономическая социализация, студенты, экономическая социализация студентов.

**Key words:** market economy, economic relations, socialization, economic socialization, students, economic socialization of students.

Turli zamon va makonlarda jamiyatlar turli siyosiy boshqaruv tizimi asosida boshqarilgan. Ko'p holatlarda ijtimoiy-siyosiy boshqaruv tizimi muayyan jamiyatdagi ustuvor qarashlar, mavjud ijtimoiy hayot, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligi, davlat boshqaruv organlari faoliyatini jamoatchilik fikri asosida nazorat qilib borishga ko'ra shakllangan. Shu bois turli jamiyatlarda qaror topgan ijtimoiy-siyosiy boshqaruv tizimi bir-biridan keskin farq qilgan. Biroq ijtimoiy-siyosiy tizimidan qat'iy nazar muayyan davrlarda aksariyat jamiyatlarda shakllangan iqtisodiy boshqaruv tizimi mulkchilik shakli (jamoat mulki, davlat mulki, shaxsiy mulk, xususiy mulk, aralash mulk, yakka tartibdagi xususiy mulk, korporativ xususiy mulkka egalikni ifodalash)dan qat'i nazar o'zining tarkibiy asoslariga ko'ra monoton xarakter kasb etgan. Buning asosiy sababi ijtimoiy subyektlarning bir xil iqtisodiy ehtiyojlarga egaliklari bilan bog'liq.

Hayotiy ahamiyatga ega iqtisodiy ehtiyojlar ijtimoiy subyektlarning o'z shaxsini har tomonlama rivojlanishi, shaxsiy farovonligini ta'minlash, yashash, mehnat qilish, ta'lim hamda dam olish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga bo'lgan intilishi asosida shakllanadi. Yeyish, ichish, kiyinish, mehnat faoliyatini tashkil etish va unga haq olish, mahsulot ishlab chiqarish va uni sotish, oldi-berdi munosabatlarini amalga oshirish, shaxsiy salomatlikni saqlash, ta'lim va dam olish uchun xarajat qilish, turli shakldagi mulk, turar-joy va transport vositasiga, shuningdek, shaxsiy pul mablag'i jamg'armasiga ega bo'lish shaxsning hayotiy ahamiyatga ega iqtisodiy ehtiyojlarini ifodalaydi.

O'z mohiyatiga ko'ra ehtiyojlar "Shaxsning hayotiy faoliyati jarayonida yuzaga keladi va rivojlanib boradi. Ular shaxsning to'laqonli farovonligi va har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi obyektiv zaruriy hayotiy

sharoitlarni yaratishga bo'lgan ongli intilishi sifatida namoyon bo'ladi" [12:245]. Ijtimoiy subyektlarga xos shaxsiy ehtiyojlar "faol xarakter kasb etadi va shaxsni faoliyatga undovchi motiv bo'lib xizmat qiladi. O'z faoliyatini tashkil qilar ekan, shaxs ehtiyojlarning to'la qondirilishi uchun intiladi" [12:245].

Bozor munosabatlari sharoitida talabalarni iqtisodiy jihatdan ijtimoiylashtirishning umumiy mohiyatini yoritishda dastlab "ijtimoiylashuv" (yoki "ijtimoiylashish"), "shaxsning ijtimoiylashuvi", "iqtisodiy ijtimoiylashuv" tushunchalarining mazmuni bilan tanishish talab qilinadi.

"Ijtimoiylashuv" (ingl. "socialization"; lot. "socialis") tushunchasining ilk asoschilaridan biri amerikalik sotsiolog Franklin Genri Giddings 1887-yilda "Ijtimoiylashuv nazariyasi" nomli risola chop qilgan. Risolada F.G.Giddings tavanch atama yordamida "Shaxsning muayyan kishilar davrasida ular bilan foydali ijtimoiy aloqalarni o'rnatishi" [17]ni ifodalaydi. Izohdan anglanadiki, muallif ijtimoiylashuv jarayonini juda tor ma'noda tushungan. Nemis sotsiologi Georg Zimmel esa 1890-yilda chop qilingan "Ijtimoiy tabaqalanish: sotsiologik va psixologik tadqiqotlar" nomli asarida ijtimoiylashuvni jamiyat nuqtayi nazaridan talqin qilar ekan, uni ijtimoiy borliqda turli ijtimoiy guruhlarining shakllanishi va birlashuv shakllarining rivojlanishi [18] ekaniga urg'u beradi. Har ikki muallifning ijtimoiylashuv borasidagi qarashlari e'lon qilinganidan keyin o'tgan 130 yil ichida tegishli yo'nalishda yuzlab tadqiqotlar amalga oshirildi. Natijada "ijtimoiylashuv" tushunchasining mohiyatini chuqur yoritish imkoniyati paydo bo'ldi.

Turli manbalarda "ijtimoiylashuv" tushunchasi quyidagicha talqin qilinadi: muayyan kishilar uyushmasida o'rnatilgan xulq-atvor mafkurasi va qoidalarining o'zlashtirilishi (I.Zorina) [4]; 1) individning ijtimoiy muhitga, ijtimoiy aloqalar tizimiga kirish yo'li bilan ijtimoiy tajribalarning o'zlashtirilishi; 2) individ tomonidan uning faolligi hisobiga faol ravishda ijtimoiy aloqalar tizimini qayta ishlab chiqish jarayoni (M.E.Volchanskiy) [3]; inson shaxsining ta'lim va tarbiya, ijtimoiy rollarni, jamoaviy va shaxsiy tajribalarni o'zlashtirish asosida shakllanishi orqali uning jamiyat a'zosiga aylanishini ta'minlovchi jarayon (Filosofskiy slovar (Falsafa lug'ati) [16:420]; inson tomonidan jamiyatda hayot kechirish imkonini beruvchi bilimlar, normalar va qadriyatlar tizimining o'zlashtirilish jarayoni (Falsafa. Qomusiy lug'at) [15:147]; individ tomonidan ijtimoiy me'yor va qadriyatlarning o'zlashtirilish jarayoni (Falsafa. Entsiklopedik lug'at) [14:127]; biron-bir voqea-hodisa, shaxs yoki harakatning ijtimoiy mohiyat kasb etib, ko'pchilikka daxldor bo'lib, ijtimoiy munosabatlar mujassamiga aylanib borishini anglatadigan tushuncha [5].

"Ijtimoiylashuv" tushunchasi bevosita shaxsga taalluqli bo'lgani bois uning mohiyati to'g'ridan to'g'ri shaxsning ijtimoiylashuvini ham yoritadi.

B.G.Ananev psixologik nuqtayi nazardan yoritar ekan, shaxsning ijtimoiylashuvini individning shaxs hamda faoliyat subyekti sifatida shakllanish jarayoni deya qabul qiladi. Muallif shaxsning ijtimoiylashuvida quyidagi jihatlar aks etishini aytadi: Shaxsda uning o'zi, kishilar va jamiyat to'g'risidagi bilimlar shakllanadi; amaliy faoliyat ko'nikmalari o'zlashtiriladi; ijtimoiy rollar, ijtimoiy pozitsiya va me'yorlar o'zlashtiriladi; qadriyatli yo'nalishlar aniqlab olinadi, qandaydir obyektini baholashga nisbatan ishonch yuzaga keladi; shaxs amaliy faoliyatni bajarishga kirishadi [10:101].

Yuqorida keltirilgan ta'riflarga tayangan holda shunday xulosa qilish mumkin: tegishli tushuncha mualliflar tomonidan yoki individga nisbatan yoki jamiyat nuqtai nazaridan yoritilgan; ijtimoiylashuv jarayonida

shaxs muayyan jamiyat tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari, mezonlari, qadriyatlar tizimini o'zlashtirib, ularga mos xatti-harakatlarni bajarish malakalarini, ijtimoiy rollarni o'zlashtiradi; shaxsda ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar shakllanadi; ijtimoiylashuv natijasida shaxs jamiyatning a'zosi maqomiga ega bo'ladi; shaxs jamiyatning a'zosi sifatida muayyan vazifalarni bajarishga kirishadi.

B.M.Mirdiyonovning fikriga ko'ra, jamiyatda keskin o'zgarishlar ro'y beradigan tarixiy bosqichlarda shaxsning ijtimoiylashuvi muammosiga nisbatan alohida qiziqish yuzaga keladi: u doimo dolzarb pedagogik vazifalarning mutlaqo yangi yechimini izlashdan iborat ta'limiy va tarbiyaviy g'oyalar rivojini aks ettiruvchi sifatli o'zgarishlarni ifodalaydi [6:87].

Shaxsning ijtimoiylashuvi uzoq muddatli, bir necha bosqichli, qarama-qarshiliklarga boy, tizimli jarayon sanaladi. Umrining avvalidan xotimasigacha davom etadigan ushbu jarayonda shaxs "yuzaga keladigan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan faoliyatni tashkil qilish asnosida duch keladigan turli vaziyatlar, sharoitlarga to'qnash keladi (bu jarayon ijtimoiy moslashish ham deb ataladi). Ijtimoiylashuv shaxsning jamiyatda qaror topgan sharoitlarga moslashishga bo'lgan munosabtning xarakteriga ko'ra tayanch asosga ega. Ijtimoiylashuv mohiyatan shaxs hayotiy faoliyatining yangi sharoitlari bilan bog'liq tug'ilishdan umrning so'ngigacha ro'y beradigan uzluksiz (inkret), ijtimoiy moslashuv esa to'xtab-to'xtab sodir bo'ladigan (diskret) jarayon sanaladi (E.M.Nikolaeva) [8:272].

Tegishli faoliyat yo'nalishlari shaxsning ijtimoiylashuvdagi ustuvorlikni yoritadi. Xususan, axloqiy ijtimoiylashuv, huquqiy ijtimoiylashuv, ekologik ijtimoiylashuv, kasbiy ijtimoiylashuv, siyosiy ijtimoiylashuv, iqtisodiy ijtimoiylashuv. Ularning har biri o'ziga xos belgilarni namoyon qiladi. Shu bilan birga ijtimoiylashuv hamda shaxsning ijtimoiylashuvi negizida aks etadigan ayrim holatlar (muayyan mikro yoki makro guruh tomonidan qabul qilingan qoida va mezonlarning o'zlashtirilishi; tegishli yo'nalishda belgilangan me'yorlar asosida harakatlanish; ma'lum xarakterdagi ijtimoiy o'zgarishlarga munosabat va ular bilan bog'liq ehtiyojni qondirishga urinish kabilar) bevosita iqtisodiy ijtimoiylashuv uchun ham xarakterli sanaladi.

Iqtisodiy ijtimoiylashuv subyektiv xarakterdagi munosabatlar fonida individning iqtisodiy munosabatlar tizimiga kirishishi va unda iqtisodiy xulq-atvor ko'nikma, malaka, tajribalarining shakllanish jarayoni (N.Afonina) [2]; xo'jalik faoliyatining chegaralanganligini ifodalovchi ijtimoiy makonning shaxs tomonidan o'zlashtirilishi, iqtisodiy hodisa, jarayonlar to'g'risidagi qarashlar va ularning muayyan shakllarda individ iqtisodiy faoliyatiga tatbiq etilishi, unda iqtisodiy xulq-atvorning shakllanishi (G.Semya) [11:26]; iqtisodiy ijtimoiylashuv – avloddan avlodga iqtisodiy ahamiyatga ega qadriyatlar, me'yorlar, xulq-atvor modellarining uzatilish jarayoni (M.N.Stelmashuk) [13:32]; shaxs tomonidan jamiyatga xos iqtisodiy qarash, ishonch, qadriyat hamda iqtisodiy hayot me'yorlarining o'zlashtirilishini bildiruvchi obyektiv jarayon (A.S.Prutchenkov) [9:16] deya e'tirof qilinadi.

Bizning fikrimizga ko'ra esa iqtisodiy ijtimoiylashuv – shaxs tomonidan iqtisodiy bilim, malaka, tajriba, umumiy holda esa kompetentsiyalarni o'zlashtirish asosida bozor munosabatlari jarayonida ishtirok etishga tayyorlikni ifodalaydi.

Shaxs tomonidan muayyan bilim, ko'nikma, malaka va tajribalarning o'zlashtirilishi stixiyali ravishda (o'z-o'zidan) ro'y bermaydi. Balki evolyutsion tarzda, ya'ni, asta-sekin, bosqichma-bosqich sodir bo'ladi. Shu sababli tadqiqotlarda shaxsning iqtisodiy ijtimoiylashuvda muhim bo'lgan bosqichlarni aniqlashga e'tibor

qaratilgan. Jumladan, E.V. Ankudinova shaxsning iqtisodiy ijtimoiylashuv jarayonini quyidagi bosqichlardan iborat deb hisoblaydi: 1-bosqich: moslashuv (shaxsning atrofda ijtimoioy-iqtisodiy jarayonlar shart-sharoitlariga moslashishi); 2-bosqich: tenglashish (shaxsning ma'lum ijtimoioy-iqtisodiy guruhda o'zini namoyon qilishi); 3-bosqich: individuallashtirish – ijtimoioy muhitda hayotiy faoliyatning eng samarali o'rinlardan birini egallashi); 4-bosqich: yuqori darajada individuallashtirish (shaxsning ijtimoioy-iqtisodiy muhitda favqulodda yuqori darajani qo'lga kiritishi) [1].

Jamiyatning faol qatlami bo'lgan yoshlar sirasida talabalar asosiy guruhni tashkil qilib, ota-onalaridan, oila a'zolaridan mustaqil hayot kechiradi va tabiiy ravishda o'zlarining iqtisodiy ehtiyojlarini nisbatan mustaqil qondirishga harakat qiladi. Talabalarining iqtisodiy ijtimoiylashuvida o'ziga xos o'rin tutadigan bu jarayonda ular o'zlari tomonidan umumiy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida o'zlashtirgan iqtisodiy munosabatlarga samarali kirishishga imkon beruvchi bilim, ko'nikma va malakalarga tayangan holda ish ko'radi.

Tadqiqotchi G.A. Nabiev [7] tomonidan olib borilgan ilmiy ishda uy xo'jaligini yuritish, oiladagi mehnat munosabati, pul munosabatlari, qishloq xo'jaligi munosabatlari, ishlab chiqarish munosabati (tadbirkorlik faoliyati), savdo-sotiq munosabati, soliq munosabatlari, kredit mablag'idan foydalanish, xalqaro iqtisodiy munosabat asoslaridan xabardorlik o'spirinlar (15-19 yoshli o'quvchilar) misolida shaxsning iqtisodiy munosabatlarga samarali kirisha olishi uchun asos bo'lishi ko'rsatilgan.

Muallif tomonidan amalga oshirilgan ilmiy izlanish o'spirinlarning iqtisodiy munosabatlarga samarali kirisha olishlariga imkon beradigan bilim asoslari va ular negizida shakllanadigan ko'nikmalarni umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan "Iqtisodiy bilim asoslari" fani doirasida qamrab olingan mavzular bo'yicha asoslagan. Shu bois G.A. Nabiev o'z tadqiqotida alohida ajratib ko'rsatgan yo'nalishlar bo'yicha o'spirinlarda shakllantirilishi zarur bo'lgan ko'nikmalarni ham belgilagan [7].

Shaxsning iqtisodiy ijtimoiylashuvida oila muhiti, umumiy va umumiy o'rta ta'lim bosqichlarining o'ziga xos o'rin tutishi inobatga olinsa, u holda OTM talabalarida mehnat (oiladagi mehnat taqsimoti, oila xo'jaligi mehnati, o'quv faoliyati)da iqtisodiy xulq-atvor tajribasini

o'zlashtirish, iste'molchilik (oziq-ovqat, kiyim-kechak), egalik (pul mablag'lari, transport vositalari, turar-joylar va boshqa ko'chmas mulklar) borasidagi qarashlarning shakllanishida ko'zga tashlanadi.

Qolaversa, talabalar tomonidan oila byudjetini rejalashtirish; haftalik, oylik va yillik daromad hamda xarajatlari bo'yicha hisobot olib borish; oila a'zolarining va shaxsan talabaning o'z ichki imkoniyatlarini, xususan, ijodkorlik va maxsus qobiliyati (masalan, badiiy ijodkorlik, kulinariya, tikuvchilik, to'quvchilik, zargarlik, tasviriy san'at, hunarmandchilik, sport, dizayn, konstruktorlik, texnik jihozlarni ta'mirlash va boshqalar)ni inobatga olgan holda qo'shimcha daromad topish choralarini ko'rish; oilaviy yoki shaxsiy jamg'armani shakllantirish; jamg'arilgan moddiy mablag'ni tejash; kundalik ehtiyoj uchun uy-ro'zg'or va maishiy texnika buyumlarini sotib olish; oilaviy biznes yoki kichik tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish; oilaviy tadbirkorlik mahsulotlarini realizatsiyasini ta'minlash (mahsulotlarni reklama qilish va sotish) yo'lida amaliy harakatlarning boshlang'ich darajada yoki samarali tashkil qilinishi ularning muvaffaqiyatli iqtisodiy ijtimoiylashuvini ifodalaydi.

Demak, yuqorida ko'rsatilgan tadqiqot negizida yondashilsa, talabalarining iqtisodiy ijtimoiylashuvida ularning uy xo'jaligini yuritish, oiladagi mehnat munosabati, pul munosabatlari, qishloq xo'jaligi munosabatlari, ishlab chiqarish munosabati (tadbirkorlik faoliyati), savdo-sotiq munosabati, soliq munosabatlari, kredit mablag'idan foydalanish, xalqaro iqtisodiy munosabat asoslaridan xabardorligi va ularni amalda maqsadli qo'llay olish ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, jamiyatda bozor munosabatining qaror topishi ta'sirida so'nggi yillarda "iqtisodiy ijtimoiylashuv" tushunchasining mohiyatini yoritish, shaxsni ijtimoiylashtirish yo'lida turkum tadqiqotlarni amalga oshirishga e'tibor qaratildi. Mohiyati va xarakteriga ko'ra, iqtisodiy faoliyat va unga asoslangan holda iqtisodiy munosabatlarni tashkil etish murakkab, o'ziga xos qiyin jarayon sanaladi. Shu bois talabalarni bozor munosabatlarga moslashtirish, iqtisodiy ijtimoiylashtirish jarayoniga tizimli, majmuaviy yondashish talab qilinadi.

#### Adabiyotlar

1. Анкудинова Е.В. Определение сущности экономической социализации // <https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-suschnosti-ekonomicheskoy-sotsializatsii>.
2. Афонина Н. Введения индивиду в отношение экономической отношение // [https://spravochnick.ru/mikro-makroekonomika/socializaciya\\_ekonomicheskix\\_processov](https://spravochnick.ru/mikro-makroekonomika/socializaciya_ekonomicheskix_processov).
3. Волчанский М.Е. Личность в социальной психологии и социологии: социализация как способ включения индивида в социальную среду // <http://attic.volgmed.ru/depts/psy/s/psy013.htm>.
4. Зорина И. Что такое социализация и почему она так важна в любом возрасте // <https://lifehacker.ru/socializaciya>.
5. Ижтимоийлашув. Ижтимоий муносабатлар. Ижтимоий мухит // <https://oyina.uz/kinil/teahouse/1641>.
6. Мирдянова Б.М. Социализация как педагогическое явление // *Фундаментальные исследования*. -М.: 2005. № 3. -С. 87.
7. Набиев Г.А. Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларининг иқтисодий муносабатларга кириш кўникмаларини ривожлантириш технологиялари ("Иқтисодий билим асослари" фани мисолида): пед.фанл. бўйича фалс.фанл. докт. (PhD) ... дис. – Наманган: 2021. 29-б.
8. Николаева Е.М. Социализация личности как проблема социальной синергетики: дис. ... докт. филос. наук. – Казань: 2006. -С.272.
9. Прутченков, А.С. Проблемы и противоречия формирования экономической культуры учащихся современной школы: стандарт экономического образования в общеобразовательных учреждениях. / Под ред. Н.М. Кондратенко. 2-изд. – Самара: СИПКРО, 2011. -С. 16.
10. Психология общения. Энциклопедический словарь / Редактор(ы): А.Бодалев и др. – М.: "Когито-Центр", 2015. – С. 101.
11. Семья Г. Экономическая социализация детей и подростков: периодизация и результаты // *Школьный экономический журнал*. -М.: 1998. №. 5.-С. 26.
12. Смирнова В.А. Формы личных потребностей и их место в системе экономических отношений // *Ж. Вестник Костромского ГУа имени Н.А. Некрасова*. -Кострома: 2011. № 4. -С. 245.
13. Стельмашук М.Н. Экономическая социализация / Монография. -Тюмень: ТюмГНГУ, 2015. -С. 32.
14. Фалсафа. Энциклопедик луғат. – Т.: "Ўзбекистон Миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2010. 127-б.
15. Фалсафа. Қомусий луғат / Туз. ва масъул муҳар. Қ.Н.Назаров. -Т.: "Шарқ" НМАК Бош таҳририяти, 2004. 147-б.
16. Философский словарь / Под общ. ред. А.П.Ярещенко. – Ростов н/Д: «Феникс», 2004. -С. 420.
17. Franklin Henry Giddings. The Principles of Sociology. An Analysis of the Phenomena of Association and of Social Organisation // <https://academic.oup.com/ej/article-abstract/6/23/426/5302616>.
18. Georg Simmel's contributions to the theory of social differentiation: a multidimensional approach // <https://raco.cat/index.php/Digithum/article/view/n27-lewkow>.

**REZYUME.** Mustaqillik yillarida O'zbekistonda erkin bozor iqtisodiyoti shakllandi. Jamiyatda xususiy mulkchilikning qaror topishi, mehnat bozorida kuchli raqobatning yuzaga kelishi har bir fuqarodan iqtisodiy bilim va faoliyat malakalariga ega bo'lishni talab qiladi. Binobarin, iqtisodiy bilimlardan xabardorlik shaxsning iqtisodiy jihatdan samarali ijtimoiylashuvini ta'minlaydi. Maqolada talabalarni bozor munosabatlari sharoitida iqtisodiy ijtimoiylashuvini ta'minlash xususida so'z yuritilgan.

**РЕЗЮМЕ.** За годы независимости в Узбекистане сформировалась свободная рыночная экономика. Утверждение частной собственности в обществе, возникновение сильной конкуренции на рынке труда требует от каждого гражданина наличия экономических знаний и навыков. Следовательно, осознание экономических знаний обеспечивает экономически эффективную социализацию человека. В статье говорится об обеспечении экономической социализации студентов в условиях рыночных отношений.

**SUMMARY.** Over the years of independence, a free market economy has been formed in Uzbekistan. The establishment of private property in society and the emergence of strong competition in the labor market require every citizen to have economic knowledge and skills. Consequently, awareness of economic knowledge ensures economically effective socialization of a person. The article is about ensuring the economic socialization of students in market conditions.

## ИИВ ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ КУРСАНТЛАРИДА ЎҚУВ МОТИВАЦИЯ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

**Н.Ш.Тургунов** – катта психолог-полиграфолог  
Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги

**Таянч сўзлар:** ўқув мотивация, таълим, фаолият, ташки ва ички мотивлар, ундовчи ҳаракат, ўқув жараёни, ижтимоий, касбий муваффақият.

**Ключевые слова:** учебная мотивация, обучение, деятельность, внешние и внутренние мотивы, побуждающее действие, учебный процесс, социальный, профессиональный успех.

**Key words:** educational motivation, learning, activity, external and internal motives, motivating action, educational process, social, professional success.

Жаҳонда таълимга ўқувчиларнинг маънавий-ахлоқий кадриятлари ва дунёкарашини шакллантиришга, чуқур назарий билим, малакалар ва амалий кўникмалар бериш учун Ялпи ички маҳсулотнинг Кубада 18,7 %, Вануатуда 11 %, Америка Қўшма штатларида 5,7 %, Японияда 3,6 % микдори қўрилган [1].

Республикада узлуксиз таълим шахснинг ҳар томонлама ривожланиш учун барча шарт-шароитлар яратиб келинмоқда. Таълим соҳасидаги ислохотларнинг асосий мақсади шахс онги, тафаккури, замонавий дунёкарашини таркиб топтиришга, даврга ҳамнафас бўлган кадрларни шакллантиришдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан 2023 йил “Инсонга эътибор ва сифатли таълим” деб эълон қилиниши ёш авлод таълим-тарбиясига ҳар биримиздан катта масъулият билан қарашга чақирмоқда. [2].

Мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг қўлланма ислохотлар доирасида аҳолининг тинч ва осойишта ҳаётини таъминлаш ҳамда жамиятимизда қонунга итоаткорлик ва жамоат ҳавфсизлиги маданиятини шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Жумладан, ички ишлар органларидаги ишларни “Халқ манфаатларига хизмат қилиш” тамойили асосида ташкил этишнинг мутлақо янги механизм ва тартиблари жорий этилиб, бунда бўлажак ходимларни муносиб тарбия қилиш назарда тутилган.

Шу маънода, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 20 январдаги “Ички ишлар органларини халқчил профессионал тузилмага айлантириш ва аҳоли билан янада яқин ҳамкорликда ишлашга йўналтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ – 10-сон қарорига мувофиқ, ҳудудий ички ишлар органлари эҳтиёжини инобатга олиб, Ички ишлар вазирлигининг академик лицейлари битирувчилари учун Ички ишлар вазирлиги Академиясида бакалавриятнинг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти» таълим йўналишига, тўлов-контракт асосида ўқитишни назарда тутган ҳолда, 200 нафаргача қўшимча ҳар йиллик қабул квотасини қиритиш белгиланди.

Шу боис, Ички ишлар органлари таълим тизимида курсантларга сифатли билим бериш масаласида

уларнинг ўқув мотивациясига ҳам алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

Маълумки, «мотивация» атамасига биринчи марта А.Шопенгауэр ўзининг “етарли сабабларнинг тўртта принципи” (1900-1910) номли мақоласида алоҳида эътибор қаратган. Кейин бу атома инсон ва ҳайвонларнинг хатти-ҳаракатлари сабабларини тушунтириш учун фойдаланилган.

Агар “Мотив” тушунчасининг таърифига тўхталадиган бўлсак, баъзилар мотивни ҳаракатга туртки бўладиган психик ҳодиса сифатида қарашса, бошқалар эса шахснинг хатти-ҳаракатларини танлаш онгли сабаби деб тушунишади.

Ҳозирги кунда ўқув фаолиятидаги мотивлар муаммосини ўрганишга қаратилган тадқиқотлар анчагина жадаллашди. Республикада психологлар таълим жараёнида ўқув мотивларини ўрганишга, психологик таҳлил этишга оид кўплаб илмий тадқиқот ишларини олиб бормоқдалар. Замонавий психологияда ўқув мотивларининг турли хил янги назариялари пайдо бўлмоқда. Ўқув мотивацияси масаласи билан Ўзбекистон психологлардан Г.Давлетшин, Э.Ғ.Ғозиев, Ғ.Б.Шоумаров, В.А.Токарева, Р.И.Суннатова, А.А.Ғайзуллаев, А.К.Саитова, Э.З.Усмонова, М.Расулова, Ф.И.Ҳайдаровлар каби олимлар ўзига хос йўналиш яратишга муваффақ бўлишган.

Мотив ва мотивация билан боғлиқ муаммолар хориж психологлари: Ф.У.Тейлор, А.Маслоу, В.Вроом, С.Скиннер, А.Н.Леонтева, А.А.Реана, Л.И.Бозович, А.К.Маркова, О.С.Гребенюк, В.Г.Асеева, П.М.Жейкобсон ва бошқаларнинг тадқиқотларида ўз ифодасини топган.

Шу нуктаи назардан мотивация муаммоси бўйича кўплаб илмий изланишлар мотивациянинг табиати, феноменологияси ва моҳияти бўйича турли нуктаи назарияларнинг хилма-хиллигини акс эттирди.

«Мотив» тушунчасига илмий таъриф берадиган бўлсак, инсонни фаолиятга ундовчи ички тўртки ҳисобланади. Яъни, баъзи бир тоифа олимлари мотивни ҳаракатга туртки бўладиган психик ҳодиса сифатида талқин қилишса, бошқалари эса шахснинг хатти-ҳаракатларини танлашдаги онгли сабаби сифатида тушунишади. Шунингдек, мотивни шахснинг маълум бир эҳтиёжни қондиришга йўналтирувчи куч деб ҳам таъкидлашади.